

SUVGA OID PAREMIOLOGIK BIRLIKLAR (MAQOLLAR VA IBORALAR)NING KONSEPT MAYDONIDAGI O‘RNI

Numonova Mashxuraxon Qobiljon qizi

ADCHTI O ‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada suvga oid paremiologik birliklarning (maqollar va iboralarning) konsept maydonidagi o‘rni lingvokognitiv va lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Suv konsepti xalq tafakkurida hayot, poklik, baraka, tinchlik va oqim kabi asosiy semantik qatlamlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Maqollar va iboralar esa ushbu konseptning madaniy-kognitiv kodlarini saqlovchi va avloddan avlodga yetkazuvchi til birliklari sifatida muhim kommunikativ vazifalarni bajaradi. Tadqiqot natijasida suvga oid paremiologik birliklar xalqning dunyoqarashi, hayotiy tajribasi, qadriyatlar va ijtimoiy madaniy me‘yorlarini aks ettiruvchi muhim til fenomeni ekanini aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: suv konsepti, maqol, ibora, paremiologiya, lingvokulturologiya, konseptual maydon, kognitiv semantika.

Suv insoniyat hayoti va tafakkurida eng qadimiy konseptlardan biri hisoblanadi. O‘zbek xalq tafakkurida suv hayotning negizi, poklik va baraka manbai sifatida qaralgan. Bu qadriyatlar avlodlar osha maqollar va iboralar orqali mustahkamlanib, madaniy xotirada qadimiy konseptual model sifatida yashab keladi. Paremiologik birliklar suv konseptining lingvokulturologik xususiyatlarini ochishda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular xalqning dunyoqarashi va tajribasini umumlashtiruvchi ramziy matnlar hisoblanadi.

Suv konsepti paremiologiyada bir necha asosiy semantik-aksiologik yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Ulardan birinchisi — hayot va mavjudlik tushunchasidir. “Suv bor joyda hayot bor”, “Suvsiz — hayot yo‘q”, “Suv — hayot manbai” kabi maqollar suvning hayotiy zarurligini asosiy konseptual asos sifatida ifodalaydi. Bu birliklarda suvning biologik emas, balki falsafiy va ekzistensial ma‘nosi ham namoyon bo‘ladi. Xalq ongida suv hayotning boshlanishi va davomiyligini ta‘minlovchi unsur sifatida idrok qilinadi. Ikkinchi muhim yo‘nalish — poklik va musaffolik konseptidir. “Ko‘ngil suvday tiniq bo‘lsin”, “Suv musaffo bo‘lsa, oqimi shirin bo‘lur” kabi iboralar suvning poklik timsoli ekanini bildiradi. Bu birliklar nafaqat jismoniy, balki ma‘naviy poklikni ham ifodalashga xizmat qiladi. Suvning tiniqligi orqali insonning ruhiy holati, xulqi yoki niyati baholanadi. Bu esa suvning metaforik konsept sifatida yuqori darajada abstraksiyaga ega ekanini ko‘rsatadi. Suvga oid paremiologik birliklar yana baraka va mo‘l-ko‘llik tushunchalarini ham o‘z ichiga oladi. “Suv kelgan joyga — davlat kelur”, “Suvli yer — nurlidir”, “Suv ko‘p bo‘lsa — rizq ko‘p bo‘lur” kabi maqollarda suvning iqtisodiy hayotdagi o‘rni yoritiladi. Xalqning dehqonchilikka asoslangan turmush tarzida suv asosiy iqtisodiy resurs hisoblangan va shu bois u baraka va rizq timsoliga aylangan. Bu paremiologik birliklarda suvning konseptual maydondagi iqtisodiy-madaniy o‘rni aniq ko‘zga tashlanadi. Suv konsepti bilan bog‘liq paremiologik birliklarning yana bir muhim qatlamini tinchlik va osoyishtalik ma‘nosi tashkil qiladi. “Suv tinch — xalq tinch”, “Suvsiz o‘choq bo‘lmas, tinchliksiz — hayot” kabi birliklar suvning ijtimoiy barqarorlik bilan bog‘langanligini

anglatadi. Suvning tinch oqishi jamiyatning osoyishtaligiga qiyoslanadi. Bu qiyos xalq tafakkuridagi konseptual metaforaning barqarorligini ko‘rsatadi. Suvga oid maqollarda yashirinlik va sir ma’nolari ham uchraydi. “Suvning tagida suv yotadi”, “Oqayotgan suvning sirini bilmas” kabi birikmalar insoniy munosabatlar, yashirin niyatlar va murakkab vaziyatlarni ifodalashda qo‘llanadi. Bu yerda suvning tubida yashiringan oqim obrazidan murakkab ijtimoiy hodisalar metaforik tarzda ifodalanadi.

Paremiologik birliklar suv konsepti orqali xalqning kognitiv tajribasini kodlaydi, ya’ni ularning har biri ma’lum bir tajriba, kuzatuv, falsafiy xulosa yoki axloqiy me’yorning til shaklida mustahkamlangan ko‘rinishidir. Shu bois suvga oid maqollar konsept lahjalari va mental tasavvurlarni ifodalovchi lingvokulturologik belgilar tizimi sifatida muhim ahamiyatga ega. Bu birliklar suv konseptining nafaqat tildagi, balki xalqning kundalik hayoti, ijtimoiy munosabatlari va dunyoqarashidagi o‘rnini belgilaydi. Suvga oid paremiologik birliklarning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular ko‘pincha metafora, metonimiya va ramziy ma’no orqali chuqur ma’naviy mazmunni ochib beradi. Masalan, “Umr daryo”, “Ko‘ngil daryo”, “Suvday oqib ketmoq” kabi iboralar suvning oqim xususiyatini vaqt va hayotning o‘tkinchiligi bilan bog‘laydi. Bu esa suv konseptining kognitiv modellar orqali abstrakt tushunchalarni ifodalashga keng xizmat qilganini ko‘rsatadi.

Shu tariqa, suvga oid paremiologik birliklar suv konseptining konseptual maydonda mustahkam o‘rnashganligini, uning xalq ongida qadimiy va ko‘p qatlamli semantik tizimga ega ekanligini tasdiqlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni ayto lamanki, suvga oid paremiologik birliklar suv konseptining eng faol va mazmunan boy qatlamini tashkil etadi. Maqollar va iboralar suvning hayotiylik, poklik, baraka, tinchlik, oqim, sir kabi asosiy konseptual jihatlarini kodlab, xalqning dunyoqarashi va madaniy tajribasini ixcham, lekin mazmunan kuchli til birliklari orqali ifodalaydi. Suv konsepti paremiologiyada universallik va milliylik uyg‘unlashgan semantik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois suvga oid maqollar xalq ongining konseptual strukturasi da alohida o‘rin egallaydi va madaniy merosning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jumaniyozova, D. Lingvokulturologiya asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Karimov, A. Til va madaniyat munosabati. Toshkent: Fan, 2018.
3. Saidov, M. O‘zbek tili frazeologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010.
4. Sharipov, O. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2015.
5. Wierzbicka, A. Understanding Cultures through Their Key Words. Oxford University Press, 1997.
6. Kövecses, Z. Metaphor in Culture. Cambridge University Press, 2005.
7. Anvarov, A. O‘zbek tili semantikasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.